

ΚΟΡΓΙΑΛΕΝΕΙΟ ΙΔΡΥΜΑ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Κοργιαλέναιο
Ιστορικό & Λαογραφικό
Μουσείο Αργοστολίου

ΕΚΘΕΜΑ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 2022

Εμμανουήλ Τζάνες ιερέυς, Παναγία Βρεφοκρατούσα «Η άσπορος γη του ζωηφόρου άρτου», 1647, αυγοτέμπερα σε ξύλο, 65x53 εκ., προς φύλαξη από Μαρία Θωμά Κουλουμπή, 1977, Α.Μ. 1853.1977

Επί χρυσού βάθους παριστάνεται η Παναγία μέχρι τα γόνατα καθήμενη, (χωρίς να φαίνεται ο θρόνος), να σκύβει το κεφάλι προς τα αριστερά (ως προς τον θεατή), να εναγκαλίζεται με το δεξί της χέρι τον μικρό Χριστό, ενώ με το αριστερό της κρατεί το προσκεφάλαιο (μαξιλάρι) πάνω στο οποίο αναπαύεται το Θείο Βρέφος. Ο μικρός Χριστός στρέφει το σώμα προς τα δεξιά και το πρόσωπο κατά τρία τέταρτα προς τα αριστερά. Υψώνει το δεξί του χέρι σε στάση ευλογίας και με το αριστερό του κρατεί βαθυπράσινη σταυροφόρο σφαίρα, η οποία φέρει χρυσή ταινία στην περίμετρο. Και οι δύο μορφές φέρουν φωτοστέφανα με εγχάρακτη διακόσμηση. Η Παναγία φορεί, πάνω από πράσινο χιτώνα και λευκή καλύπτρα, κόκκινο μαφόριο, κοσμημένο με διάσπαρτα αστέρια και με χρυσή διακοσμητική ταινία από ελικοειδή βλαστό και σταυρούς στις παρυφές. Ο Χριστός φορεί αχνογάλαζο χιτώνα και κόκκινο ιμάτιο με χρυσά φώτα (χρυσίζουσες ανταύγειες), από το οποίο προβάλλουν τα πέλματά του. Στο ύψος της κεφαλής της Θεοτόκου, δεξιά και αριστερά, δύο σεβίζοντες άγγελοι προβάλλουν από αφρώδη νέφη.

Η εικόνα είναι ενεπίγραφη και ενυπόγραφη.

Επιγραφές: Άνω: IC-XC. Αριστερά στο ύψος της κεφαλής του Χριστού, κόκκινη μεγαλογράμματη: Η ΆΣΠΟΡ[ΟΣ] ΓΗ / ΤΟΥ ΖΩΗΦΟΡΟΥ / ΆΡΤΟΥ

Υπογραφή και χρονολογία, επίσης κόκκινη και μεγαλογράμματη: Αριστερά, κάτω από την επιγραφή: ΧΕΙΡ / ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΙΕΡΕΩΣ / ΤΟΥ ΤΖΑΝΕ / ά. χ.μ.ζ.

Η εικόνα συντηρήθηκε το 1977 στο Εργαστήριο Συντήρησης του Μουσείου Ζακύνθου και αυτή τη στιγμή συντηρείται στο Εργαστήριο Συντήρησης της Εφορείας Αρχαιοτήτων Κεφαλληνίας από την κ. Άννα Ζαφείρα, η οποία και θα παρουσιάσει τα αποτελέσματα της

συντήρησης-έρευνας στο επιστημονικό συνέδριο του μουσείου, το οποίο πρόκειται να πραγματοποιηθεί τον προσεχή Οκτώβριο.

Παρά το γεγονός, ότι τα πρόσωπα είναι ευτραφή και η εικονογραφία εμπλουτίζεται με δυτικά στοιχεία, όπως είναι το προσκεφάλαιο, ο ζωγράφος μένει μέσα στην ορθόδοξη παράδοση και διατηρεί το αυστηρό ύφος των θείων μορφών. Ο προπλασμός στα πρόσωπα είναι καφέ-πράσινος και οι μορφές έχουν λευκά φώτα, σύμφωνα με τη βυζαντινή παράδοση, ενώ οι πτυχώσεις είναι σκληρές και μη οργανικές. Εικόνα με ίδια σύνθεση και παρόμοιες διαστάσεις σώζεται στη Μονή Πλατυτέρας στην Κέρκυρα. Φέρει την ίδια υπογραφή και χρονολογία 1651, δηλαδή η κερκυραϊκή πανομοιότυπη εικόνα είναι κατά τέσσερα χρόνια νεότερη της εικόνας στην Κεφαλονιά. Ο Νικόλαος Δρανδάκης πιθανολογεί ότι ο Εμμανουήλ Τζάνες έχει ως πρότυπο τη Μαντόνα του Ραφαήλ στο Kaiser-Friedrich Museum στο Βερολίνο. Ο τύπος της Παναγίας στην εικόνα του Κοργιαλενείου Μουσείου μπορεί να ενταχθεί στον ιταλοκρητικό τύπο της Madre della Consolazione (Παναγία η Παραμυθία, Παρηγορήτισσα). Η επιγραφή Άσπορος Γη παραπέμπει στην παρθενία και την άμωμη σύλληψη.

Ο Εμμανουήλ Τζάνε ο ιερέυς ή Εμμανουήλ Τζάνε Μπουνιαλής γεννήθηκε στο Ρέθυμνο περί το 1610 από αρχοντική οικογένεια (Zane) και πέθανε στη Βενετία το 1690. Από το 1636 υπέγραφε τα έργα του ως ιερέυς και το 1646, όταν το Ρέθυμνο έπεσε στα χέρια των Τούρκων, έφυγε από το νησί και αρχικά κατέφυγε στην Κέρκυρα και στη συνέχεια, πιθανότατα από το 1655, στη Βενετία. Δεν είναι γνωστό πού μαθήτευσε. Στην Κρήτη, όμως, μπορεί να μαθήτευσε σε κάποιο εργαστήριο, ενώ είχε τη δυνατότητα να μελετήσει και δυτικής τέχνης έργα, τα οποία υπήρχαν στους ναούς και σε ιδιωτικές κατοικίες στο νησί. Εννοείται ότι η διαμονή του στη Βενετία τον έφερε σε άμεση επαφή με τα έργα της βενετσιάνικης και γενικά της ιταλικής ζωγραφικής. Από τον 16^ο αιώνα αγιογράφοι, όπως ο Θεοφάνης και ο Μιχαήλ Δαμασκηνός, στηρίζονταν στη βυζαντινή παράδοση, όπως είχε διαμορφωθεί η τέχνη επί Παλαιολόγων, ενώ δανείζονταν κυρίως εικονογραφικά στοιχεία από τη δυτική τέχνη, διαμορφώνοντας την

Κρητική Σχολή, η οποία δημιουργεί στο πλαίσιο της λεγόμενης σήμερα μεταβυζαντινής τέχνης.

Ο Εμμανουήλ Τζάνες ακολούθησε τον δρόμο που είχαν χαράξει οι αγιογράφοι του 16^{ου} αιώνα. Όπως παρατηρεί ο Νικόλαος Δρανδάκης

«Εις τους εικονογραφικούς νεωτερισμούς του ο Τζάνες προβαίνει εμπνεόμενος υπό των συναξαρίων και των ύμνων της Ορθοδόξου Εκκλησίας, δανειζόμενος στοιχεία παραδεδομένης εικονογραφίας άλλων θεμάτων, αλλά κυρίως αντλών εκ της δυτικής τέχνης».

Άλλοι μελετητές, όπως ο Παναγιώτης Λ. Βοκοτόπουλος, παρατηρούν, «ότι ο ρόλος του Τζάνε στην δημιουργία νέων συνθέσεων και εις την εισαγωγήν δυτικών στοιχείων σε καθιερωμένους εικονογραφικούς τύπους δεν είναι ίσως τόσο σημαντικός όσο νομίζαμε», αφού ακολουθεί τον δρόμο που είχε χαράξει ο Ιωάννης Δαμασκηνός.

Αλέξης Αυλάμης, Παναγία Βρεφοκρατούσα με μαγιόλια, 2022, εγκαυστική σε ξύλο, 30x30 εκ., εκτίθεται στο Κοργιαλένιο Μουσείο

Ο ζωγράφος Αλέξης Αυλάμης στην έκθεσή του *Η Ηχώ του παρελθόντος* (29 Ιουνίου-21 Οκτωβρίου 2022), στο Κοργιαλένιο

Μουσείο, έχει περιλάβει ένα έργο του με τον τίτλο *Παναγία Βρεφοκρατούσα με μαγιόλια*. Πρόκειται για μια ενδιαφέρουσα σύνθεση στην οποία συνδυάζεται η εικόνα του Εμμανουήλ Τζάνε του ιερέως με ένα χαρακτηριστικό μαγιόλι, το οποίο αποδίδεται δύο φορές όχι ακριβώς με τον πραγματικό χρωματισμό του αλλά στις αποχρώσεις του πράσινου και του κόκκινου σε αρμονικό συνδυασμό με τους χρωματισμούς του ειδώλου της εικόνας-προτύπου. Η μορφή της Παναγίας στο σύγχρονο έργο έχει αποδοθεί ελεύθερα και όχι σύμφωνα με τους αυστηρούς κανόνες της αγιογραφίας. Τα αντικριστά μαγιόλια συνειρμικά παραπέμπουν σε προτεταμένα χέρια που δείχνουν προς τη Βρεφοκρατούσα σε μια στάση που ανακαλεί τη στάση ικεσίας. Όπως υποστηρίζει ο ίδιος ο ζωγράφος, ο πίνακας αυτός είναι ο πιο απαιτητικός ανάμεσα στους δεκαεννέα (19) συνολικά της έκθεσης στο Κοργιαλένειο Μουσείο. Η αρχαία εγκαυστική τεχνική που χρησιμοποιεί με ψυχρά και θερμά κηροχρώματα αφήνει την επιφάνεια ελαφρά ανάγλυφη, ενώ τα χρώματα είναι ζωηρά και ανεξίτηλα. Όπως μας εξηγεί ο ίδιος ο καλλιτέχνης, κατά την εγκαυστική ή κηρόχυτη τεχνική, χρησιμοποιεί θερμασμένο κερί μέλισσας, ρητίνη μαστίχα ή δάμαρη και χρωστική ουσία σε σκόνη ή λάδι σε συγκεκριμένες αναλογίες. Με τη βοήθεια του κεριού οι χρωστικές ουσίες διεισδύουν μέσα στους πόρους του υλικού της βάσης-στην περίπτωση των πινάκων του Αυλάμη η βάση είναι ξύλο- και το χρωματίζει ώστε να παραμένει ανεξίτηλο για πολλούς αιώνες.

Μαγιόλι από άγνωστο ναό, πιθανότατα 19^{ου} αι., 20x20 εκ., Αργοστόλι, Κοργιαλένιο Μουσείο

Μαγιόλι ονομάζεται ένα πλακάκι με καλλιτεχνική διακόσμηση, συνήθως φυτική και γεωμετρική, με ζωηρά χρώματα και καλλιτεχνικές αξιώσεις. Προσεισμικά οι περισσότερες εκκλησίες της Κεφαλονιάς είχαν δάπεδα από μαγιόλια, πιθανόν ιταλικής προέλευσης, τα οποία έφθαναν στο νησί ως σαβούρα στα μικρά πλοία, τα οποία μετέφεραν στην Ιταλία την αγροτική παραγωγή της Λειβαθούς. Τα μαγιόλια στη συλλογή του Κοργιαλενείου Μουσείου έχουν περισυλλεγεί από τα ερείπια των σεισμών 1953 και αποκαλύπτουν ένα κόσμο εκπληκτικής ομορφιάς.

Η τεχνική μαγιόλικα (majolica) εισήχθη τον ένατο αιώνα στην Ισπανία από τους Άραβες και από εκεί διαδόθηκε στην υπόλοιπη

Ευρώπη, ειδικά στην Ιταλία από τον 15^ο αιώνα, όπου και δόθηκε η ονομασία που φέρει ως σήμερα. Κατά την τεχνική αυτή χρησιμοποιείται ήδη ψημένος πηλός που εφυαλώνεται, ζωγραφίζεται και τελικά ψήνεται στους 980 βαθμούς. Το αποτέλεσμα είναι μια επιφάνεια υδατοστεγής, σιλπνή, με ζωηρά χρώματα. Από τους εκσκαφείς των ερειπίων των σεισμών 1953 βγήκαν στο φως «θησαυροί ομορφιάς και σπάνιας τέχνης». Δυστυχώς στις μέρες μας οι διάφοροι ανακαινιστές ναών – άμοιροι των απαραίτητων ιστορικών γνώσεων και προφανώς προκατελιημμένοι κατά του επτανησιακού πολιτισμού- όχι σπάνια πετούν τα μαγιόλια, τα αντικαθιστούν με ακόσμητες και χωρίς χαρακτήρα πλάκες και έτσι τα εκκλησιαστικά δάπεδα παραμένουν «πεζά και χωρίς ενδιαφέρον[...]» και προπαντός οι ανακαινιστές αυτοί με υπερβάλλοντα ζήλο σβήνουν τεκμήρια της επτανησιακής μας ιστορίας και του επτανησιακού πολιτισμού, της επτανησιακής εκλεπτυσμένης αισθητικής. Ας σταματήσει επιτέλους η αλλοίωση της ιστορικής φυσιογνωμίας του τόπου μας.

Ο Αλέξης Αυλάμης γεννήθηκε το 1979 στην Αθήνα από πατέρα Ληξουριώτη. Σπούδασε ζωγραφική στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών στην Αθήνα και αποφοίτησε με άριστα. Συνέχισε τις σπουδές του στην Αμερική και σήμερα ανήκει στους κορυφαίους καλλιτέχνες της γενιάς του με διεθνή αναγνώριση. Στην πραγματικότητα πρόκειται για έναν ερευνητή καλλιτέχνη, ο οποίος συνεχίζει μια μακρά παράδοση στην Ιστορία της δυτικής τέχνης ήδη από την εποχή της Αναγέννησης. Τα έργα του είναι αφηρημένες συνθέσεις μεγάλων διαστάσεων, με έκδηλο τον φόβο του κενού και χαρακτήρα υπερρεαλιστικό. Για τις ανάγκες της έκθεσης *Η Ηχώ του παρελθόντος* άλλαξε βασικά στοιχεία της μέχρι τώρα πορείας του. Φιλοτέχνησε παραστατικούς πίνακες μικρών διαστάσεων, ώστε αυτοί να μπορούν να σταθούν στις προθήκες του Μουσείου δίπλα στα έργα από τα οποία εμπνεύστηκε, με την τεχνική της εγκαυστικής με την οποία πειραματίζεται από το 2005. Η πρωτότυπη αυτή έκθεση στο Κοργιαλένιο Μουσείο δείχνει τις δυνατότητες ενός άξιου ερευνητή-εικαστικού καλλιτέχνη, ο οποίος ενεργοποιεί τη σκέψη και την όραση εξίσου, αλλά και τις δυνατότητες του Μουσείου και των μουσειακών εκθεμάτων να εμπνέουν και να γίνονται αφετηρία νέας, αξιόλογης καλλιτεχνικής δημιουργίας.

Πηγές-Ενδεικτική Βιβλιογραφία

-Αρχείο Κοργιαλενείου Ιστορικού και Λαογραφικού Μουσείου Αργοστολίου

-Ν. Β. Δρανδάκη, *Ο Εμμανουήλ Τζάνε Μπουνιαλής*, εν Αθήναις, Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας αριθ. 50

-Χρυσάνθη Μπαλτογιάννη, *Εικόνες Μήτηρ Θεού Βρεφοκρατούσα στην Ενσάρκωση και το Πάθος*, Αθήνα Εκδόσεις Αδάμ, 1994.

-*Μαγιόλια Κοργιαλένειον Μουσείον /Majolica Tiles*, Korgialenios Mouseum χ.χ.

-aventetile.com/blogs/avente-tile-blog/a-brief-history-of-hand-painted-majolica-tile (προσπέλαση 14.9.2022).

Η Έφορος

Δώρα Μαρκάτου

Ιστορικός Τέχνης

Αφυπ. Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Πανεπιστημίου Ιωαννίνων